

УДК 343.6

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-217-231>

ORCID ID 0000-0002-8180-0960

Киренко Сергій Георгійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного та кримінального права

юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

Івашина Оксана Олександрівна,

студентка 2 курсу магістратури

юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій,

м. Київ, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА

Анотація. Життя людини, її честь і гідність, здоров'я є найвищими цінностями правової та соціальної системи України. Саме тому держава має створити таке законодавство, завдяки якому можна повною мірою забезпечити кожному невід'ємне право на життя та належний рівень його захисту.

У роботі досліджено елементи та ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.120 КК України – доведення до самогубства, та розглянуто їх зміст. Зокрема, йдеться про об'єктивну та суб'єктивну сторони, а також наведено кваліфікуючі ознаки цього злочину. Проведено аналіз наукових праць інших авторів у галузі психології людини та кримінального права. Крім того, надано висновки щодо переваг та недоліків нової редакції статті 120 КК України, а саме змін, внесених у 2018 році. Надано відомості про структуру та динаміку кримінального правопорушення, причини та умови, які сприяють його здійсненню.

Актуальність роботи визначається комплексним підходом до дослідження проблеми з урахуванням різних аспектів, які, можливо, були недостатньо досліджені або належним чином не враховані раніше. Вже існуючі підходи доповнюються та поглиблюються, розглядаючи суїцид як складну соціокультурну проблему з урахуванням правового, медичного та соціального вимірів.

У роботі введено поняття корисливого мотиву як додаткової кваліфікуючої ознаки, яка свідчить про усвідомлення винним особистої вигоди від вчинення самогубства. Робота дає змогу розширити розуміння проблеми кримінальної відповідальності за доведення до самогубства, а також зробити конструктивний внесок у подальші наукові дослідження та розвиток правового регулювання даної проблеми.

Ключові слова: самогубство, кримінальне правопорушення, доведення до самогубства, схилення до самогубства, кримінальна відповідальність, жорстокість.

Annotation. Human life, his honor and dignity, health are the highest values of the legal and social system of Ukraine. That is why the state should create such legislation, thanks to which it is possible to fully ensure everyone's inalienable right to life and the appropriate level of its protection.

The work examines the elements and signs of the composition of the criminal offense provided for in Article 120 of the Criminal Code of Ukraine - leading to suicide and examines their content. In particular, it is about the objective and subjective sides, and the qualifying features of this crime are also given. The analysis of scientific works of other authors in the field of human psychology and criminal law was carried out. In addition, conclusions are provided regarding the advantages and disadvantages of the new version of Article 120 of the Criminal Code of Ukraine, namely the changes introduced in 2018. Provided information about the structure and dynamics of the criminal offense, reasons and conditions that contribute to its implementation.

The relevance of the work is determined by a comprehensive approach to the study of the problem, taking into account various aspects that may have been insufficiently investigated or not properly taken into account before. Already existing approaches are supplemented and deepened, considering suicide as a complex socio-cultural problem, taking into account legal, medical and social dimensions.

The work introduces the concept of self-serving motive as an additional qualifying feature, which indicates the awareness of the perpetrator of personal gain from committing suicide. The work makes it possible to expand the understanding of the problem of criminal responsibility for leading to suicide, as well as to make a constructive contribution to further scientific research and the development of legal regulation of this problem.

Key words: suicide, criminal offense, leading to suicide, suicidal tendencies, criminal liability, cruelty.

Постановка проблеми. В Україні щорічно завершується життя тисяч громадян самогубством, призводячи до болючих наслідків для суспільства та родин загиблих. Ця проблема має деструктивний вплив на етико-моральний та психологічний стан суспільства, викликаючи співчуття, тривожні роздуми та осуд. Особливо важливою є ситуація, коли особа вирішує завершити своє життя під впливом інших осіб, які сприяли цьому рішення. В цих випадках необхідно виявляється не лише суспільно-моральне осудження, але й відповідальність перед законом. Раніше Кримінальний кодекс України регулював лише кримінальну відповідальність за доведення до самогубства. Зміни до статті 120 КК в 2018 році розширили цю відповідальність, враховуючи активне сприяння чи схилення до самогубства.

Самостійно зазначена проблема кримінальної відповідальності за доведення до самогубства є актуальним науковим і практичним викликом для досліджень. Зростання випадків впливу на осіб, що призводить до самогубств, порушує основні принципи права та гуманітарні норми, ставлячи під загрозу безпеку особи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У своїй роботі "Доведення до самогубства: до питання кримінально-правового регулювання"

Г.С. Крайник, і В.А. Коконос, досліджують соціально значущий аспект — проблему доведення осіб до самогубства, проводять аналіз кримінально-правових характеристик злочину, що описаний у статті 120 Кримінального кодексу України. Автори акцентують на важливості людського життя як цінності та розглядають право на життя як основу гуманістичних засад суспільства. Робота аналізує поняття "доведення до самогубства," "схилення до самогубства" та "інші дії, що сприяють вчиненню самогубства," розкриває елементи та ознаки складу

кримінального правопорушення, а також розглядає проблеми та переваги нової редакції статті 120 КК України, внесеної в 2018 році. В роботі розглядаються статистичні дані, причини та умови злочину, а також проводиться порівняльний аналіз кримінальних кодексів інших країн, що дозволяє висунути науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства щодо кримінальної відповідальності.

Задорожний Н.М. в роботі аналізує різні підходи до визначення самогубства в українському та світовому контексті, підкреслюючи важливість моделювання цього поняття для наукового аналізу. Досліджує мовну природу термінів "суїцид" та "самогубство". Аналізує визначення самогубства, використані міжнародними та авторитетними медичними організаціями, а також визначення українських дослідників. Виділяє аргументи на користь лаконічних та ясних визначень, критикує ідею вважати всі самогубства насильницькими та розглядає питання можливості самогубства через бездіяльність. Аналізує "демонстративні" самогубства та розробляє кримінально-правові концепції наміру та необережності.

Підкреслює, що самогубство з непильністю є неможливим, а умисне самогубство неповнолітніх слід розглядати як "нешасний випадок".

У своїй статті "Кримінальна відповідальність за доведення до самогубства" Корнієнкова К. аналізувала склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 120 Кримінального кодексу України, досліджувала проблемні аспекти, що містяться у диспозиції даної статті, та визначає необхідність вдосконалення чинного закону про кримінальну відповідальність.

Мета наукового дослідження - висвітлити проблему кримінальної відповідальності за доведення особи до самогубства, охопити її різні юридичні, соціальні та психологічні аспекти, розширити розуміння цього явища в сучасному суспільстві і внести нові наукові підходи та рекомендації для подальших досліджень та правового регулювання цієї проблеми.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

1. Визначити поняття та розглянути психологічні аспекти самогубства.
2. Надати загальну характеристику кримінальних аспектів суїциду.
3. Розглянути об'єкт та об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.
4. Дослідити суб'єкт та суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення.
5. Визначити кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення.
6. Розглянути відповідальність за доведення особи до самогубства.

Об'єктом дослідження є явище кримінальної відповідальності за доведення до самогубства, а **предметом** - правові та кримінальні аспекти цього явища.

Виклад основного матеріалу.

Поняття та психологічні аспекти самогубства. Тема самогубства завжди залишалася актуальною протягом історії, але ставлення до неї зазнавало значних змін відповідно до релігійних, морально-етичних норм і традицій різних епох. Спочатку самогубства, зокрема ритуальні, як харакірі та саті, вважалися почесними і отримували суспільну підтримку. З приходом християнства ставлення до них різко змінилося на негативне, а церква заявила самогубство гріхом, аргументуючи це обов'язком поважати дароване життя від Бога.

Згідно із християнським вченням, якщо Бог дарував життя, то відкидати його шляхом самогубства є неприпустимим, і важливо пройти весь свій земний шлях. В останні роки священики стали більш толерантними до самогубців, враховуючи причини, що можуть вмотивувати людину до цього кроку. Суїцид визначається як умисне самоушкодження із

смертельним наслідком, проте не кожна смерть, що виникає в результаті дій людини, розглядається як самогубство. Розрізняти ці поняття можливо через аналіз мотивації вчинків особи [1].

Українське слово "самогубство" має своєрідне походження, виникаючи з об'єднання двох коренів - "само" та "губити", що дослівно перекладається як "губити (вбивати) самого себе". У свою чергу, термін "суїцид" виник від англійського "suicide", який походить від латинського "suicidium" - "вбивати себе". Це поняття в англійській мові з'явилося лише у 50-их роках XVII століття, а в інших мовах романської групи - лише у другій половині XVIII століття [2]. Не зважаючи на те, що терміни "самогубство" та "суїцид" є синонімами в українській мові, їх

використання може відрізнятися в наукових дослідках. Визначення самогубства, як "акту навмисного вбивства самого себе", подає Всесвітня Організація Охорони Здоров'я [3]. Згідно з Центром контролю та профілактики захворювань у США, самогубство – це "смерть, спричинена самозавданою травмою з метою призвести до смерті". Американська Психологічна Асоціація визначає суїцид як "акт вбивства самого себе". Важливо відзначити, що обмежена точність та достовірність існуючої статистики щодо самогубства призводить до відсутності загальноприйнятого визначення цього явища. Міністерство охорони здоров'я України, ймовірно, не визначає власного визначення самогубства, ймовірно, через очевидність терміну в українській мові [4].

Самогубство розглядається, якщо особа усвідомлює значення своїх дій та керує ними.

У випадках, коли дії спричинені психічними розладами і відсутній контроль над ними, це може бути автоагресивною поведінкою, подією, яка сталася випадково чи в результаті психозу.

Автоагресивна поведінка, спрямована на завдання шкоди своєму фізичному або психічному здоров'ю, може приймати різні форми, включаючи суїцидальну, суїцидальні еквіваленти та несуйцидальну автоагресивну поведінку. Такий підхід допомагає враховувати широкий спектр можливих сценаріїв, що стосуються взаємодії людини з власним життям і здоров'ям у суспільстві.

Суїцидальна поведінка — термін, що охоплює ширший спектр, ніж просто суїцид. Він включає в себе всі можливі внутрішні та зовнішні прояви психічних актів, спрямованих на уявлення про позбавлення себе життя.

Внутрішня суїцидальна поведінка об'єднує в собі суїцидальні думки, уявлення та переживання, а також суїцидальні тенденції, які включають задуми та наміри. Зручно використовувати три ступені цього спектру:

- пасивні суїцидальні думки виявляються у вигляді уявлень та фантазій про власну смерть, але не обов'язково як самостійну дію (наприклад, "було б добре померти", "заснути і не прокинутися").

- суїцидальні задуми вже представляють активну форму суїцидальності, що включає тенденцію до самогубства, а їх глибина зростає разом із розробкою плану для його реалізації. Тут вже розглядаються спосіб, час і місце самогубства.

- суїцидальні наміри передбачають прийняття рішення та вольовий компонент, які підштовхують до безпосереднього переходу в зовнішню поведінку [5].

Період від виникнення суїцидальних думок до спроби їх реалізації традиційно відомий як передсуїцидальний період. Його тривалість може варіювати від хвилин (гострий передсуїцид) до місяців (хронічний передсуїцид). Випадки тривалого передсуїциду можуть включати чіткі

етапи розвитку внутрішніх форм суїцидальної поведінки, хоча ця послідовність не завжди є жорсткою. У гострих передсуїцидів може спостерігатися виникнення суїцидальних задумів.

Молодь, зокрема, демонструє десять основних мотивів суїцидальної поведінки:

- Переживання образи, самотності, відчуженості та нездатність бути зрозумілим.
- Реальна або уявна втрата батьківської любові, нерозділене кохання та ревності.
- Переживання, пов'язані зі смертю одного з батьків чи розлученням батьків.
- Почуття провини, сорому, образи, незадоволеність собою.
- Страх перед ганьбою, приниженням, глузуванням.
- Страх перед покаранням.
- Любовні невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність.
- Почуття помсти, погроз, шантажу.
- Бажання привернути до себе увагу, викликати жаль та співчуття.
- Співчуття чи наслідування приятелів, героїв літературних чи кінематографічних творів ("ефект Вертера").

Молодь виявляє найбільшу вразливість до соціальних труднощів у суспільстві, і на сьогоднішній день спостерігається зростання факторів, які схиляють її до самогубства, таких як алкоголізм, наркоманія, депресії, ВІЛ/СНІД, фінансові труднощі та різні види насильства.

Саме Зигмунд Фрейд, засновник психоаналізу (1856 – 1939), був першим, хто спробував розглянути явище самогубства з психологічного погляду. Його теорія наголошує на драматизмі людського існування, де наявність схильності до руйнування та агресії стоїть у протиставленні "інстинкту життя". За його концепцією виникає амбівалентний конфлікт, що визначається зіткненням протилежних бажань. Таким чином, внутрішній світ людини стає ареною боротьби двох антагоністів – Танатоса та Ероса. Це розглядається через призму того, що вбивство, спрямоване на інших, та самогубство, як агресія, але спрямована на самого суб'єкта, є суттєво аналогічними. Формальну систематизацію заборони суїциду сформулював Фома (Тома) Аквінський (1225 чи

1226 – 1274 роки), аргументуючи це з трьох точок зору. Він переконував, що суїцид порушує природний закон, який передбачає, що "усе природне повинно підтримувати своє буття". Також це вважається порушенням моральних законів, оскільки завдає шкоду суспільству, частиною якого є сам суїцидент. Останній пункт заборони полягає в тому, що самогубство є порушенням закону Божого, залишаючи право виключно Богові на забирання життя людини. Таким чином, суїцид стає потрійним гріхом: перед самим собою, перед суспільством та перед Богом [6].

Хоча загальні риси суїциду мають свою універсальність, важливо розглядати це явище в контексті конкретних вимірів. Суїцидальна поведінка має раціональну логіку і ціль. Вона виражає спробу знайти вирішення в ускладненій, кризовій або нестерпній ситуації. Суїцид ніколи не вчиняють насправді безглуздо чи безцільно [7, с.66].

Також важливо розглядати суїцид в контексті емоційного стану суб'єкта. Безпорадність-безнадійність відображається у відчутті, що "я нічого не можу зробити, крім скоєння самогубства, і ніхто не може мені допомогти в полегшенні болю, який я відчуваю". Така емоція, як і амбівалентність, стає ключовою в розумінні самогубства.

Розуміння суїцидальної поведінки включає аналіз стресорів, фрустрованих психологічних потреб, а також внутрішніх ставлень до самогубства, яке часто виявляється амбівалентним. З розширеним сприйняттям цих аспектів можна глибше вникнути в непростий світ суїцидально налаштованих осіб.

Загальна характеристика кримінальних аспектів суїциду. У вивченні кримінології в українських підручниках рідко можна зустріти визначення самогубства. Наприклад, Ю. Ф. Іванов та О. М. Джуджа описують його як "навмисне, задалегідь обдумане позбавлення себе життя; один з видів насильницької смерті" [8, с.115]. Це визначення використовується і іншими дослідниками [9, с.208]. Але частина, що визначає самогубство як насильницьку смерть, може бути суперечливою. Міністерство охорони здоров'я, внутрішніх справ та Генеральна прокуратура України визначають насильницьку смерть як "смерть від механічних ушкоджень, асфіксії, дії екстремальних температур, електричного струму, променевої енергії, атмосферного тиску, отруєнь тощо" [10]. Однак деякі види самогубств, такі як вдихання інертних газів або голодування, може бути важко визначити як насильницькі, і вони, ймовірно, не підпадають під це визначення, оскільки не всі самогубства є результатом насильства.

Важливо відзначити, що обговорення самогубства рідко включають до підручників з кримінології через дискусії щодо того, чи "фонові" явища (до яких відноситься самогубство) взагалі варто вивчати в межах кримінології [11, с.13]. Проте можна підтримати погляд В. Г. Лихолоба, який вважає, що "для глибокого вивчення завдань кримінології, важливо досліджувати всі пов'язані злочинні негативні явища", до яких часто відносять самогубство [12, с.521].

Один із перших українських вчених, який виявив науковий інтерес до вивчення визначення самогубства, - С. В. Жабокрицький, що у 1996 році описав його як "свідомі та умисні дії, спрямовані на позбавлення себе життя" [13, с.6]. Проте це визначення, яке акцентує увагу на діях, а не наслідках, не до кінця прийнятне, оскільки ставить у рівні суїцидальну поведінку і самогубство.

В українській науковій спільноті існують різні підходи до визначення самогубства. Л. М. Шестопалова у 2001 році визначає його як "цілком свідомі та умисні дії окремою особою (особами) з метою припинити своє існування, наслідком яких є її (їх) смерть" [14, с.185]. В. В. Шкуро пропонує "удосконалену дефініцію" суїциду, описуючи його як "різновид аморальної діяльності людини, метою якої є припинення власного життя, що характеризується усвідомленим, вольовим характером, проявляється як результат складної взаємодії зовнішніх психотравмуючих факторів та особистісних якостей суб'єкта і тягне за собою його смерть" [15, с.36].

Одним з ключових аспектів у визначенні самогубства за Всесвітньою організацією охорони здоров'я є використання терміну "акт", який пов'язує можливість вчинення самогубства лише через конкретну дію. Однак питання про реальність самогубства шляхом бездіяльності залишається предметом суперечок. Деякі автори стверджують, наприклад, що відмова від уникнення зіткнення з автомобілем може бути визнана пасивним самогубством [16, с.167]. Однак важко погодитися з таким підходом. Якщо особа просто не помітила наближаючийся автомобіль, а рішення вступити на дорогу було імпульсивним, це не повинно розглядатися як самогубство, оскільки дії особи не були спрямовані на свідоме припинення життя, а обставини, що призвели до події, були випадковими. В таких ситуаціях більш вірогідною кваліфікацією може бути смерть внаслідок нещасного випадку.

Ще одним важливим аспектом визначення самогубства є поняття "навмисності", яке майже у всіх визначеннях самогубства зазначається. Щоб вважати смерть особи самогубством, вона повинна навмисно завдати собі смерть. Навмисне заподіяння смерті виключає з категорії самогубців тих, хто вбиває себе в стані невідомості і, отже, не усвідомлює своїх дій. Закладаючи правову термінологію, можна стверджувати, що самогубство має бути вчинене з

прямим умислом, тобто коли особа передбачала наслідки своєї дії у вигляді власної смерті і мала намір їх досягти.

Іноді особи вчиняють так звані "демонстративні" або "шантажні" спроби самогубства, заподіюючи собі поранення або готуючись до самогубства, проте головною метою є не смерть, а привернення уваги оточення до своїх внутрішніх проблем або психологічний тиск [17, с.8]. Важливо уникати ототожнення мети самогубства з метою спроби, оскільки ситуації можуть суттєво відрізнятися. Зазначаємо, що розглядання суїцидальної спроби як етапу на шляху до досягнення далекої мети, такої як смерть, може бути більш доцільним в практичному контексті протидії самогубствам. Однак реальна суїцидальна поведінка не завжди вказує на намір досягти смерті, і більшість осіб, що проявляють суїцидальну поведінку, не завершують акт самогубства [18].

Розглядаючи вихідні "демонстративні" спроби самогубства, що завершилися летальним результатом, має сенс говорити про непрямий умисел. В цьому контексті, особа може не активно прагнути до своєї смерті, проте свідомо розуміти можливість такого висновку. Хоча може виникнути дискусія щодо можливості вчинення самогубства з необережності, особливо при асоціації з поняттям злочинної самовпевненості, важливо зауважити, що цей термін має абстрактний характер, не передбачаючи дійсного усвідомлення причинно-наслідкового зв'язку. Якщо особа вже кваліфікована як усвідомлено вчинила спробу самогубства, то ймовірно, що вона усвідомлювала зв'язок між своїми діями та потенційним результатом.

Зазначимо, що в разі, якщо спроба самогубства призвела до смерті, встановлення глибинної мотивації або психологічної динаміки її дій стає надзвичайно важливим завданням, яке у багатьох випадках є неможливим. Таким чином, в ракурсі моделювання самогубства як кримінального правопорушення, вчинення його з необережності важко уявити. Важливо відзначити, що питання самогубств серед неповнолітніх потребує особливого розгляду. Позиція Л. М. Шестопадової, підтримана В. В. Шкуро, вказує на те, що суїцидальні дії молодших осіб не можна розглядати як самогубство, оскільки вони вимагають такого самого усвідомлення, як і вчинення злочину [14, с.25]. Проте цю позицію слід розглядати лише у теоретичному аспекті кримінально-правового підходу для збільшення розуміння концепції. У практиці виключати молодь з контексту самогубств є необґрунтованим та небезпечним, оскільки це може призвести до маргіналізації серйозного явища. Зокрема, українська статистика за 2021 рік свідчить про близько 50 самогубств серед дітей віком до 14 років. Класифікація самогубств неповнолітніх як "нещасних випадків", запропонована Л. М. Шестопадовою, може прибрати акцент з важливості суїцидальної поведінки як ключового попереджувального фактору. Запобігання самогубствам серед неповнолітніх вимагає таких же заходів та аналізу, як і в інших випадках – своєчасної інтервенції, психологічної підтримки, а в разі самогубства – специфікованого аналізу обставин.

Об'єкт та об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення. Стаття 120 Кримінального кодексу України визначає кримінальне правопорушення, що полягає в доведенні особи до самогубства або до замаху на самогубство. Це вчинок, що настає внаслідок жорстокого поводження, шантажу, систематичного приниження людської гідності чи систематичного протиправного примусу до дій, які суперечать волі потерпілої особи. Також до цього виду злочину відносяться дії, які сприяють вчиненню самогубства.

У випадку, коли особа стає жертвою зазначених дій, передбачено обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк. Якщо кримінальне

правопорушення вчинене стосовно особи, що перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або стосується двох або більше осіб, кара може бути обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

Зазначимо, що якщо такі дії спрямовані проти неповнолітнього, тобто особи, яка не досягла повноліття, передбачено найвищий рівень покарання - позбавлення волі на строк від семи до десяти років. Законодавство виокремлює важливість захисту осіб, які, у зв'язку з їхнім статусом, можуть бути особливо вразливими та піддаються більшому ризику вчинення самогубства через недопустимий тиск та вплив з боку інших осіб.

Об'єктом цього кримінального правопорушення, який безперечно стоїть на важливому перетині правового та етичного визначення, є найцінніше - життя людини. Ця концепція правопорушення прямо пов'язана з власним визнанням і захистом основоположного права на існування.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, як поведінковий аспект, носить важливий характер в контексті вчинення самогубства або замаху на нього. Це обумовлено жорстоким та аморальним ставленням до індивіда, що визначається рядом аспектів: безжалісність, грубість, фізичне та психічне насильство, аб'юз, систематичне приниження гідності, та інші дії, які примушують особу вчинити самогубство.

Жорстоке поводження, розглядається як найбільш безжалісні, грубі та криваві дії, що завдають фізичних і психічних страждань, створюючи невинуваті умови для існування. Сюди входять мордування, тілесні ушкодження, побої, позбавлення особи засобів для існування та базових життєвих умов.

Шантаж, як інший аспект цього правопорушення, полягає в застосуванні загроз, що мають розголосити особисті або інтимні відомості потерпілого, створюючи обставини, при яких він вибірково втрачає важливу інформацію. Примус до протиправних дій включає фізичне насильство, залякування та інші форми тиску з метою примусити особу до незаконних або морально неприйнятних дій, часто приводячи до вчинення самогубства. Систематичне приниження людської гідності, як аспект злочину, включає тривале і послідовне приниження особи через образи, наклеп, цькування та інші форми несправедливого ставлення.

Важливо враховувати, що кваліфікація самогубства в контексті статті 120 Кримінального кодексу України передбачає обов'язковий причинний зв'язок між зазначеним правопорушенням і настанням самогубства або замахом на нього. Тобто, вчинення кримінального правопорушення повинно бути безпосередньо пов'язане із настанням трагічного результату. У правовому дискурсі щодо формулювання "інші дії, що сприяють вчиненню самогубства", яке може бути розглянуте як надто обмежуюче.

Необхідно звернутися до об'єктивної сторони цього правопорушення, яка охоплює різноманітні способи вчинення злочину. Ці способи включають: жорстоке поводження з особою, шантаж, систематичне приниження людської гідності та систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі потерпілої особи.

Поняття "жорстоке поводження" означає завдання потерпілій особі фізичних чи моральних страждань. Пленум Верховного Суду України роз'яснює це поняття, вказуючи на безжалісні та грубі дії, що завдають фізичних чи психічних страждань. У випадку шантажу йдеться про залякування потерпілого шляхом розголошення конфіденційних відомостей, які він бажає зберегти в таємниці. Важливо, що ці відомості можуть бути істинними чи неправдивими, проте вони мають такий характер, що потерпілий не хоче їх розголошувати.

Систематичне приниження гідності охоплює продовжені дії приниження, такі як образи, наклеп, цькування тощо. Важливо зауважити, що в законодавстві винесено термін "систематичне", яке може створювати труднощі в розумінні його ефективного застосування. Систематичний протиправний примус до дій, що суперечать бажанню потерпілого, передбачає використання психологічного чи фізичного впливу з метою змусити його до вчинення певних дій. Важливо враховувати, що це може здійснюватися за допомогою насильства, погроз або інших антигуманних методів.

В заключенні зазначимо, важливо розглядати об'єктивну сторону статті 120 Кримінального кодексу України як комплексну систему вчинків, що здійснюються з метою доведення особи до самогубства або замаху на самогубство. Такий підхід підсилює захист прав людини та сприяє справедливому застосуванню правових норм [18].

Слова О.А. Гусак доводять, що шантаж - це процес залякування потерпілого шляхом можливого розголошення як достовірних, так і хибних конфіденційних відомостей, які він бажає утримати в секреті. Ці відомості можуть відповідати реальності або бути помилковими, і важливо враховувати реакцію потерпілого та його небажання розголошувати їх [19].

Систематичне приниження гідності та честі особистості передбачає тривалу психічну або фізичну дію, спрямовану на потерпілого. Цей метод доведення до самогубства передбачає послідовне вчинення дій принизливого характеру, таких як нанесення образ, поширення наклепу, цькування та інші.

Щодо тлумачення терміну "систематичне", важливо відзначити, що це включає неодноразове застосування приниження гідності особи. Виникають певні сумніви стосовно доцільності використання приставки "систематичного" при описі приниження людської гідності. З одного боку, навіть одиничний випадок такого приниження може призвести до самогубства, оскільки він передбачає прямий умисел з боку особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення. З іншого боку, це може ускладнити встановлення форми вини на практиці, роблячи це питання предметом обговорення та дискусій [20].

Систематичний протиправний примус до дій, які суперечать бажанню потерпілого, включає застосування різних психологічних або фізичних впливів проти його волі з метою змусити його вчинити певні дії. Цей примус може бути реалізований через застосування насильства, вираження загроз або інших антигуманних методів.

Суб'єкт та суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення. Суб'єкт зазначеного кримінального діяння охоплює широкий спектр фізичних осіб, включаючи громадян України, громадян іноземних держав, та осіб без громадянства, які на момент вчинення правопорушення досягли шістнадцятирічного віку.

Суб'єктивна сторона цього кримінального правопорушення проявляється у психологічному налаштуванні особи щодо вчинення нею дії (або бездіяльності) та її суспільно небезпечних наслідків. Вина стає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, а кримінальна відповідальність виключається за випадками невинного завдання шкоди. У випадках, коли особа доводить іншу особу до самогубства, важливо встановити умислові дії, спрямовані на формування рішучості потерпілого позбавити себе життя. Наприклад, факт самогубства, викликаного зовнішнім впливом, який не мав на меті довести до самогубства, такий як відмова взаємності в любові чи затримка заробітної плати, може бути визнаний доведенням до самогубства. Важливо підкреслити, що доведення до самогубства - це усвідомлена діяльність винної особи, спрямована на створення мотивації у потерпілого здійснити самогубство.

Суб'єктивна сторона доведення до самогубства може виявлятися виною, яка може приймати форму умислу чи необережності. Професори М.І. Бажанов та В.В. Сташис, а також Л.М. Шестопалова визначають вину як у формі умислу, так і у формі необережності. Професор В.К. Гришук уточнює, що суб'єктивна сторона залежить від прямого умислу стосовно дії та умислу чи необережності щодо наслідків. При призначенні покарання важливо враховувати форму вини в ставленні до суспільно небезпечних наслідків, оскільки це впливає на строк покарання: для умисного доведення до самогубства або замаху на самогубство передбачається більший строк, а для випадків необережного вчинення – менший [21, с.33].

Особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення, що підпадає під дію статті 152 Кримінального кодексу України (згвалтування), може не розглядати можливості настання наслідків у вигляді самогубства потерпілого (частина 5 статті 152 КК України). Важливо відзначити, що додаткова кваліфікація за статтею 120 КК України не є обов'язковою. Статтею 120 Кримінального кодексу передбачено ряд кваліфікуючих ознак, які підвищують ступінь суспільної небезпечності даного кримінального правопорушення, якщо вони присутні. Ці ознаки включають вчинення дій: стосовно особи, яка перебуває в матеріальній чи іншій залежності від винного; стосовно двох або більше осіб. Особливо кваліфікуюча ознака вказана у частині 3 - вчинення щодо неповнолітнього.

Сприймається розумною ідея Д.А. Кривоконя про розширення переліку суб'єктів цього кримінального правопорушення за умови вказівки на службову особу [6, с.891], оскільки дії службових осіб можуть значно підвищити суспільну небезпечність вчиненого злочину. Пропонується додати таку вказівку в частину 2 статті 120 КК України. Також, в частину 2 статті 120 КК України можна внести ще одну кваліфікуючу ознаку - вчинення групою осіб, оскільки в одних випадках групові дії підвищують суспільну небезпечність вчиненого злочину, тоді як у інших вони можуть робити його взагалі неможливим без співучасників.

Кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення. Стаття 120 Кримінального кодексу України (далі - ККУ) визначає кримінальну відповідальність за дії, що становлять порушення, передбачені цим нормативним актом. Зокрема, кваліфікується правопорушення в залежності від обставин, таких як матеріальна, службова або інша форма підпорядкування потерпілої особи, а також залежність від числа потерпілих осіб, і, зокрема, визначається відповідальність за вчинення кримінального правопорушення щодо неповнолітніх.

Кваліфікуючими ознаками правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 120 ККУ, є вчинення його щодо особи, яка перебувала в матеріальній, службовій або іншій залежності, двох або більше осіб, а особливо кваліфікуючою ознакою є вчинення кримінального правопорушення щодо неповнолітнього. Це означає, що винуватий використовує свій стан або владу над потерпілою особою, яка, у свою чергу, не має власних засобів для існування або перебуває в іншій формі залежності від винуватого.

Матеріальна залежність, яка є однією з форм залежності від винуватого, визначається як стан особи, яка не має власних засобів для існування і повністю або частково залежить від матеріального забезпечення винною особою. Інша залежність, у свою чергу, передбачає стан особи, яка перебуває в залежності від винуватого через інші обставини, такі як психічний стан чи хвороба.

Наявність матеріальної або іншої залежності особи від винуватого створює передумови для впливу винуватого на неї та її поведінку, що підвищує суспільну небезпечність злочину. Це робить потерпілу особу більш вразливою до маніпуляцій та втручань з боку винуватого.

Частина 3 статті 120 ККУ передбачає найсуворішу відповідальність за вчинення злочину щодо неповнолітнього. Неповнолітня особа, не маючи достатнього життєвого досвіду та навичок для протистояння впливам дорослих, є особливо вразливою для маніпуляцій. Таким чином, дії, спрямовані на завдання шкоди неповнолітньому, зокрема доведення його до самогубства або замах на самогубство, є особливо суспільно небезпечними та підпадають під найсуворіші санкції відповідно до законодавства.

Незважаючи на вищезазначене, важливо зауважити, що, окрім фізичного примусу, розглядається і вплив, спрямований на доведення особи до самогубства. Це включає в себе не лише фізичний тиск, але й тактику психологічного схилення, яке часто ґрунтується на взаємовідносинах, базованих на довірі, а іноді й на дружбі між потерпілим та правопорушником. Останній може використовувати різні аргументи, намагаючись переконати свою жертву у необхідності вчинення самогубства, розглядаючи це як радикальний вихід із тієї чи іншої ситуації.

Такий вплив може передбачати умовлювання потерпілої особи, аргументацію того, що саме самогубство є найефективнішим шляхом вирішення проблем, або переконувати, що лише у смерті знаходиться вихід із складної життєвої ситуації. Ця стратегія може бути особливо результативною у випадках, коли потерпілий вже до впливу думав про самогубство, перебував у стані депресії чи апатії, та мав негативне ставлення до власного життя.

Важливо відзначити, що в таких випадках прояви агресії, негативізму чи дратівливості з боку правопорушника можуть не виявлятися в поведінці, оскільки ця стратегія базується на тонкому психологічному впливі, спрямованому на підсвідому чутливість потерпілого.

Розгортаючи тему смертельних ігор "Синій кит" та "Червона сова", які широко поширилися через соцмережі, можна відзначити, що ці ігри викликали реакцію законодавців у напрямку регулювання впливу та методів, спрямованих на доведення осіб до самогубства. Основна аудиторія цих ігор, переважно віком від 12 до 16 років, стала об'єктом маніпуляції, хоча також були випадки впливу на значно молодших дітей. Діти, відрізняючись від дорослих, проявляють більшу вразливість і легкість впливу, а це робить їх легкою мішенню для зловмисників у віртуальному просторі.

До спільнот, що прагнуть знайти розраду та психологічну підтримку, долучаються особи, які вже зазнали важкостей на своєму життєвому шляху: проблеми в школі, вдома, булінг. Ці фактори призводять до пригніченого стану, що підштовхує дітей до самогубства, та роблять їх більш доступними для впливу онлайн-злочинців. За допомогою ігор, особи-психологи, діючи з того боку екрану, руйнують поетапно свідомість та психіку потерпілої особи, застосовуючи вербальне переконання, надання розхитуючих психіку завдань, а також погрози вбивства батьків [22].

Зазначено також, що законні дії, такі як правомірне звільнення з роботи або негативне оцінювання в навчальних закладах, чи навіть повідомлення не завжди позитивних, але абсолютно об'єктивних відомостей, не є методами, які можуть впливати на вчинення самогубства. Таким чином, якщо особа, під впливом негативних обставин, вирішує завершити своє життя через слабкість характеру або депресивні думки, відповідальність за це несе вона сама, навіть якщо вона вважає, що інші стали опосередкованою причиною.

Відповідальність за доведення особи до самогубства. Розділ II "Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи" Особливої частини Кримінального кодексу України знаходиться в центрі уваги, зокрема, стаття 120, яка розглядає злочини, в тому числі ті, що стосуються доведення до самогубства. Ці правопорушення, хоч і класифікуються як

середньої тяжкості, виокремлюються від інших порушень цього розділу, які вважаються особливо тяжкими, за винятком привілейованих складів злочину.

Доведення особи до самогубства є складним юридичним поняттям, яке охоплює ряд дій, спрямованих на систематичне приниження, шантаж, або протиправний примус до вчинення дій, що протирічать її волі і можуть призвести до самогубства або замаху на самогубство. Згідно зі статтею 120 Кримінального кодексу України, відповідальність за ці дії передбачається у трьох різних варіантах.

Перша частина статті передбачає заходи у вигляді обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк за доведення особи до самогубства.

У другій частині статті розглядається аналогічне діяння, вчинене щодо осіб, які перебували в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб. У цьому випадку передбачено більш серйозні заходи - обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

В третій частині статті йдеться про діяння, вчинене щодо неповнолітнього. Такі випадки розглядаються як особливо тяжкі, і вони караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років. Це визначення відповідальності свідчить про особливу увагу законодавця до захисту найбільш вразливого шару населення - неповнолітніх.

Аналізуючи аспекти злочинів проти життя та здоров'я, теорія кримінального права використовує поняття "людина" і "особа" як синоніми. Тим не менше, важливо розрізняти людину як біологічну істоту, яка має необхідність біологічного існування, з правом на життя, яке виникає від самого народження і закінчується біологічною смертю. Отже, об'єктом кримінального правопорушення за статтею 120 є життя будь-якої людини, незалежно від її соціальної значущості.

Зазначена стаття визначає також альтернативний об'єкт – людську гідність, яка виявляється у випадках систематичного приниження. Винний, здійснюючи психологічний вплив на потерпілого, грає ключову роль у виборі останнім шляху самогубства. Цей психологічний вплив породжує негативні стани, такі як фрустрація, депресія, стрес, афект, страх та інші, що можуть призвести до трагічного вчинку. Отже, злочинець, своєрідно моделюючи свою поведінку, намагається спровокувати жертву до саморуйнування, використовуючи психологічні механізми тиску та маніпуляцій [23, с.172].

Форсування особи до незаконних дій у науковому контексті загалом трактується як фізичний або психічний тиск з метою надмірного впливу на її поведінку, щоб спонукати до вчинення дій, які порушують законодавство [24, с.55]. Професор О.А. Гусак висловлює пропозицію замінити термін "протиправні" на "небажані для потерпілого", враховуючи можливість доведення особи до самогубства через примус до дій, які, хоча й можуть бути законними, але водночас неприйнятні для самого потерпілого.

У рамках постанови Пленуму Верховного Суду України, присвяченої судовій практиці у справах про злочини проти життя та здоров'я особи, вказується, що систематичне приниження людської гідності означає тривале приниження до потерпілого (включаючи постійні образи, знущання і т.д.) [25]. Судова практика, згідно з цією постановою, не вважає розрив шлюбних відносин, відмову від укладання шлюбу, припинення співжиття, а також подружню зраду обставинами, що систематично принижують гідність особи. Не підпадають під статтю 120 Кримінального кодексу України і ситуації самогубства, які виникають внаслідок законних дій (наприклад, законного звільнення з роботи). Також виключаються

випадки, коли повідомлення, які можуть принижувати гідність особи, є достовірними та відповідають дійсності, але не висловлюються в образливій або цинічній формі [24, с.55].

Учені висувають ідею розширення переліку обтяжуючих ознак, включаючи в нього корисливий мотив. Цей мотив вказує на те, що винуватець свідомо вчиняє дії з наміром особисто вигідно використовувати ситуацію самогубства, наприклад, для привласнення майна або звільнення від матеріальної залежності від потерпілого [26].

Безумовно, важливо враховувати, що особа, яка скоїла кримінальне правопорушення доведення іншої особи до самогубства, також потребує серйозної психологічної підтримки. Винуватець такого вчинку може сам переживати складні емоції, вину, стрес і навіть депресію внаслідок своїх вчинків. Психологічна підтримка в цьому випадку може включати консультації від професійних психологів або психіатрів, які спеціалізуються в галузі кримінальної психології. Важливо розуміти, що таке кримінальне правопорушення може свідчити не лише про неправильність вчинків, але й про власні проблеми та психологічні труднощі винуватця.

Психологічна підтримка має сприяти розумінню винуватцем можливих кореневих причин його дій, сприяти його самопізнанню та прийняттю відповідальності за вчинене. Робота з психологом може також допомогти винуватцю змінити свої погляди та психологічні установки, щоб в подальшому уникати подібних правопорушень. Забезпечення психологічної підтримки для винуватців доведення до самогубства вірогідно сприятиме не лише виправленню поведінки винуватця, а й запобіганню подібним випадкам у майбутньому.

Висновки. Тема самогубства виявляється складною та багатогранною, зазначаючи значний вплив релігійних та культурних змін на сприйняття цього явища протягом історії. Хоча християнське вчення визначає самогубство як гріх, сучасні тенденції виявляють більш толерантне ставлення до самогубців, розглядаючи мотивації, які можуть вести до цього кроку. Терміни "самогубство" та "суїцид" використовуються як синоніми, але в наукових досліджах можуть мати відмінні визначення. Поняття суїцидальної поведінки враховує широкий спектр внутрішніх і зовнішніх проявів, що дозволяє комплексно розглядати взаємодію людини з власним життям. Важливо розглядати суїцид в контексті конкретних вимірів та розуміти його логіку і ціль, враховуючи емоційний стан суб'єкта та амбівалентність стосовно вчинення самогубства. Глибокий аналіз стресорів, психологічних потреб і внутрішніх ставлень може допомогти краще зрозуміти складний світ суїцидально налаштованих осіб.

У вивченні кримінології в українських підручниках визначення самогубства рідко зустрічається. Існують різні підходи до його визначення, включаючи опис як "навмисне, заздалегідь обдумане позбавлення себе життя", яке може бути суперечливим, оскільки визначення самогубства як насильницької смерті може бути неоднозначним. Деякі автори підкреслюють важливість вивчення "фонових" явищ, таких як самогубство, в межах кримінології, хоча це залишається предметом дискусій. Визначення самогубства як "свідомих та умисних дій з призначенням припинити існування" і "різновид аморальної діяльності з припиненням життя" відображає різноманітні підходи в науковій спільноті. Важливі аспекти визначення включають термін "акт" та умову "навмисності", хоча може бути суперечка щодо визначення пасивних форм самогубства та демонстративних спроб. Загалом, вивчення самогубства в контексті кримінології може розширити розуміння злочинних негативних явищ і враховувати їх соціальні та психологічні аспекти.

З метою посилення кримінально-правової боротьби з діяннями, внаслідок яких особа вчиняє самогубство чи намагається це зробити, до ст. 120 КК України потрібно внести наступні зміни:

1. У ч. 1 статті термін "замах на самогубство" краще замінити терміном "спроба самогубства", оскільки замах (згідно зі ст. 15 КК України) може бути лише на кримінальне правопорушення, а самогубство не є кримінальним правопорушенням.

2. З ч. 1 статті виключити слово "систематичне" щодо приниження людської гідності особи та протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, оскільки вказівка у чинній редакції статті на систематичність не дозволяє притягати до кримінальної відповідальності осіб у випадках, якщо вони вчинили лише одноразове приниження потерпілого або одноразовий протиправний примус до відповідних дій, що призвело до його самогубства.

3. У ч. 2 статті у якості кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення вказати на корисливий мотив та вчинення діяння групою осіб.

Література:

1. Bahr, A. Between "Self-Murder" and "Suicide": The Modern Etymology of Self-Killing. *Journal of Social History*, 2013, 46(3), 620–632.
2. Тернавська, А. А.. Поняття суїцида серед засуджених в установах виконання покарань України, його види. *Вісник Академії МВС Республіки Білорусь*, 2017, 2(34), 257–261.
3. Suicide. World Health Organization. Available at: <http://www.emro.who.int/health-topics/suicide/feed/atom.html>.
4. Facts About Suicide. Centers for Disease Control and Prevention. Available at: <https://www.cdc.gov/suicide/facts/index.html>.
5. Evans, G., Farberow, N. L.. *The Encyclopedia of Suicide*. New York: Facts on File, Inc., 2003, 329.
6. Суїцид. Психологічний аспект. Причини суїцидальної поведінки серед молоді, та як допомогти дитині в кризовій ситуації - Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій. Волинський фаховий коледж Національного університету харчових технологій. URL: <https://vcolnuft.volyn.ua/suyitsyd-psyhologichnyj-aspekt-prychyny-suyitsydnalnoyi-povedinky-sered-molodi-ta-yak-dopomogty-dytyni-v-kryzovij-sytuatsiyi/> (дата звернення: 21.11.2023).
7. Zadorozhnyi N. Criminological and criminal law aspects of the definition of suicide. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. № 1(19). С. 64–69. URL: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.253666> (дата звернення: 21.11.2023).
8. Іванов, Ю., Джужа, О. Кримінологія. Київ: ПАЛІВОДА АВ, 2006, 264.
9. Журавель, А., Белякова, С. Соціально-психологічні особливості суїцидальних намірів у студентів. *Молодий вчений*, 5, 2017, с. 207–210.
10. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України : Наказ М-ва внутр. справ України від 09.03.2022 р. № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text> (дата звернення: 23.11.2023).
11. Нікітін, Ю., Денисов, С., Стрельцов, Є. Кримінологія. Харків: Право, 2018 416.
12. Бусол, О., Василевич, В., Вознюк, А., Горбенко, Д., Джужа, О., Джужа, А. та ін.; Черней. Кримінологія. Київ: Освіта України, 2020, 612

13. Шестопалова, Л. М. . Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії. Київ, 2021
14. Шкуро, В. В. Суїцидальність в Україні: кримінологічна характеристика та протидія. Харків: Панов, 2017, 262 с.
15. Kleespies, P. M. (2000). *Emergencies in mental health practice: Evaluation and management*. GuilfordPress, 450.
16. Колесніченко, О. С., Мацегора, Я. В., Приходько, І. І. та ін. (2016). Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України. Харків: НА НГУ, 117.
17. Turecki, G., Brent, D. A. Suicide and suicidal behaviour. *The Lancet*, 387 (10024), p. 1227–1239. doi: [http://doi.org/10.1016/s0140-6736\(15\)00234-2](http://doi.org/10.1016/s0140-6736(15)00234-2)
18. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.11.2023).
19. Гусак О.А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса : Нац. ун.-т «Одеська юридична академія», 2014. 20 с
20. Krainyk H. S., Kokonos V. A. BRINGING TO SUICIDE: TO THE ISSUES OF CRIMINAL LEGAL REGULATION. *Juridical scientific and electronic journal*. 2020. № 9. С. 300–304. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/73> (дата звернення: 24.11.2023).
21. Сташис В.В., Бажанов М.І. Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи : конспекти лекцій. Харків : Укр. юрид. акад., 1992. 52 с.
22. Маслова О., Кунченко А. АНАЛІЗ ПРАВОПОРУШЕННЯ ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 118–123. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-5-93-23> (дата звернення: 23.11.2023).
23. Гусак О.А. Об'єкт доведення до самогубства: сучасний погляд. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2012. Т. 17. Вип. 1/2 (16/17). С. 171-175.
24. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. / за ред. проф. В.Я Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків : Право, 2015. 680 с.
25. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 1. П. 31
26. Korniienkova K. Criminal liability for bringing suicide. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2019. Т. 5. С. 240–243. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.44> (дата звернення: 24.11.2023).